

k tomu právo? Jeho oprávněnost k takovému jednání je opět paradoxní; má-li totiž k tomu právo, je to nikoli proto, že představuje něco obecného, nýbrž proto, že sám je jedincem.

Jak se však může jedinec přesvědčit o tom, že je v právu? Život se dá snadno nivelovat na ideu státu či na ideu společnosti. V tom případě se také dá snadno mediovat; takto se však nikdo nedostane k paradoxu, že jedinec jakožto jedinec obecně převyšuje. Mohu to názorně vyjádřit větou Pythagorovou,⁵⁴ že liché číslo je dokonalejší než sudé. Pokud v této době příležitostně zaslechne paradoxní výpověď, zní obvykle takto: věc se dá posoudit podle výsledku. Hrdina, který se stal skandalon⁵⁵ své doby a byl si své nepochopitelné paradoxnosti vědom, ujišťuje současníky: výsledek ukáže, že jsem v právu. V naší době se tento hlas ozývá řidčeji, neboť tak jako naše doba už nerodí hrdiny - což je velký nedostatek -, má zase tu dobrou vlastnost, že zřídka rodí karikatury. A proto ozvou-li se v naší době slova: sudme podle výsledku, hned víme, s kým máme tu čest! Tak totiž hovoří početný lid, který jedním slovem nazvu docenti. Žijí spokojeně ve svých myšlenkách, mají v dobře organizovaném státě stálá zaměstnání a zajištěnou budoucnost. Mezi nimi a otrěsy života leží staletí, ba tisíciletí; nemusí se bát, že by se jim mohlo něco stát - co by tomu také řekla policie a noviny? Jejich životním zaměstnáním je posuzovat velké postavy, a posuzovat je podle výsledku. Takový postoj vůči velikánům vykazuje povážlivou směs pýchy a ubohosti; pýchy proto, že se cítí povoláni k tomu, aby hodnotili, a ubohosti, protože ani v nejmenším nepovažují vlastní život za správně s životem velikánů. Člověk, který má aspoň trošku *erectionis ingenii*,⁵⁶ se proto nemusí stát studeným měkkýšem a ve styku s věcmi velikými nikdy nezapomene, že už od počátku světa tomu vždycky bylo tak, že se výsledek dostaví až nakonec. Máme-li se tedy od velikánů opravdu něčemu přiučit, musíme si dát dobrý pozor na začátek. Vždyť chce-li někdo jednat a přitom má v úmyslu sám sebe hodnotit podle výsledku, nikdy nezačne. A i když se výsledek líbí celému světu, pro hrdinu to neznamená nic,

neboť výsledek se dostavil, až když už bylo po všem. Výsledkem se hrdinou nestal, stal se jím tím, že se do toho pustil.

Kromě toho je výsledek (pokud je odpovědí konečna na otázku nekonečna) svou dialektikou s hrdinovou existencí naprosto nesouměrný. Má snad dokazovat, že Abrahám měl právo na to, aby se k obecně zachoval jako jedinec, protože mu byl Izák divem vrácen? Kdyby byl Izák skutečně obětoval, byl by proto méně v právu?

Lidé jsou vždycky zvědaví, jak to nakonec dopadne, ptají se na závěr knihy. O úzkost, bídu a paradox se nezajímají. S výsledkem se člověk esteticky mazlí, vždyť jej dostává nečekaně a lehce jako výhru v loterii. Výsledkem se člověk cítí vzdělán. Avšak ani chrámový lupič, který se teď lopotí s koulí na řetěze, není tak podlý zločinec jako ten, kdo takto vykrádá věci svaté; ani Jidáš, který svého Pána prodal za třicet stříbrných, není hoden většího pohrdání než ten, kdo takto prodává věci veliké.

Mé duši se protiví o velikých věcech hovořit nelidsky, představovat si je nejasně, jako věc neurčitou, a na velkou vzdálenost jejich velikost uznávat, aniž bychom si přitom ozřejmili jejich lidskost; tím by se totiž jejich velikost redukovala. Vždyť nejsem veliký tím, co se mi přihodí, ale tím, co konám. Nikdo přece nenazve velikým toho, kdo vyhrál první cenu v loterii. Ať už se člověk narodil třeba v malých poměrech, přece žádám, aby si proti sobě samému nelidsky neodpíral snění o královském hradu a aby tak nesnil jen zdálky a neurčitě; chci, aby se nevyvyšoval ani nesnižoval tím, že by se snižoval nepatřičně. Žádám na něm, aby byl člověkem cele a aby i ve snu vystupoval s důvěrou a důstojně. Nesmí své lidství zapřít natolik, že by do královských komnat vpadl přímo z ulice a beze studu začal všechny urážet, neboť tím by uškodil více sobě než králi. Naopak ho má těšit, že dovede respektovat příkazy slušnosti s důvěryplnou oddaností, která mu právě odvahy dodává. Je to jenom obraz - tento rozdíl je pouze velice nedokonalým výrazem duchovního odstupu. Požaduji na každém člověku, aby si nelidsky neodpíral vstup do paláců, v nichž sídlí nejen památka vyvolených, nýbrž i oni sami. Není dovo-

leno nestoudně se tlačit dopředu a vnucovat se velkým; člověk má být rád, je-li mu pouze dopřáno, aby se jim poklonil. Musí však mít odvalu a důvěru a rozhodně se musí hodnotit výše než nějaká uklízečka, neboť nebude-li chtít být více než ona, nikdy dovnitř nevejde. Napomůže mu k tomu právě úzkost a bída, jimiž jsou zkoušeni velcí - a jestliže vůbec za něco stojí, budou v něm vzbuzovat opravdovou závist. Ale sami ničíme to, co jen z dálky vypadá jako veliké, to, co sami nafukujeme prázdnými a bezobsažnými frázemi.

Kdo byl na světě tak velký jako ona omilostněná žena, matka Boží, Panna Maria? Ale jak se o ní mluví? Nevyšuje ji ta okolnost, že byla mezi ženami omilostněná? Je tomu, žel, tak, že i posluchači dovedou myslit právě tak nelidsky jako řečníci, a proto se každá dívka může ptát: proč také já nejsem omilostněná? Takovou otázku bych za hloupou nepovažoval, třebaže bych k ní neměl co dodat. Vždyť oproti obdarovaným je, řečeno abstraktně, každý člověk stejně v právu. Zapomíná se však na trápení, úzkost a paradox. Má myšlenka je navzdory všemu čistá, a kdo se dokáže do úzkosti vžít, bude mít také čisté myšlení. Neumí-li to, dočká se hrozných věcí. Jestliže se tyto představy v člověku už jednou vynořily, nikdy se jich už nezbaví, a prohřeší-li se proti nim, strašlivě se mu pomstí utajeným hněvem, horším než pokřikování deseti kousavých recenzentů. Jistěže Maria porodila dítě zázračně, ale i tak jí bylo jako všem ženám, prožila dobu úzkosti, bolesti a paradoxu. Anděl byl duchem služebným, nebyl však duchem úslužným, který by navštívil i ostatní dívky israelské a řekl jim: nepohrdejte Marií, stalo se jí něco mimořádného. Anděl vešel jenom k Marii a nikdo jí neporozuměl. Která žena byla kdy natolik ponížena jako Maria? Neplatí snad také zde, že komu Bůh pozhěnává, toho také jedním dechem proklíná? Maria se musí chápat duchovně; nebyla - totiž - je mi proti myslí to říkat, ale horší je, že takto opravdu bývá bezmyšlenkovitě a dotěrně chápána - nebyla totiž žádná dáma, neseděla naporáděná na trůně a nehrála si s božským dětátkem. Je velká proto, že dovedla říci: jsem služebnice Páně. Pak není těžké vysvětlit, proč se

stala matkou Boží. Nepotřebuje světský obdiv, zrovna tak jako Abrahám nepotřebuje slzy, neboť Maria nebyla hrdinkou, Abrahám nebyl hrdinou a žádný z nich nepřevyšoval hrdiny tím, že byli prosti trápení a žalu či paradoxu; avšak jimi hrdiny přerostli.

Je veliké, když básník vynáší tragického hrdinu lidem na obdiv a odváží se říci: plačte nad ním, zaslouží si to, neboť je veliké zasloužit si slzy těch, kdo je po zásluze vylévají. Je veliké, když se básník odváží udržovat lidi v pozoru, když se odváží je kárat, tak aby každý zkusil sám sebe, je-li hoden toho, aby nad hrdinou zaplakal; avšak proudy slz od ufnukanců svatost snižují. Ale nade všechno větší je, když se rytíř víry odváží říci i tomu šlechtnému člověku, který nad ním zanaříká: nade mnou neplač, raději plač sám nad sebou.

S dojetím a rádi se vracíme do oněch krásných časů, milá a utěšená touha nás vede k cíli našeho přání: toužíme spatřit Krista, jak putuje zemí zaslíbenou. Zapomínáme na úzkost, bídu a paradox. Bylo to tenkrát tak lehké - nezmyslit se? Nebylo to vlastně strašné, že právě tento člověk, jeden mezi mnohými, byl Bůh? Nebylo to hrozné, sedět s takovým za stolem? - a bylo to vůbec tak lehké, stát se apoštolem? Ale ovšem - výsledek, osmnáct století napomáhá, ano, napomáhá podlému podvodu, klamajícimu nás i ostatní. Necítím žádné nutkání, abych si přál být současníkem těchto událostí, proto však nesoudím přísně ty, kdo se mýlí, ani zas nezlehčím ty, kdo viděli správně.

Nyní se vrátíme k Abrahámovi. Tenkrát, těsně před koncem oné události, byl Abrahám buď každým okamžikem vrahem, anebo stojíme před paradoxem, jenž každou mediaci převyšuje.

Abrahámův příběh znamená teleologickou suspenzaci etiky. Jako jedinec přerostl Abrahám vše, co je obecné. Toto je paradox, který se mediovat nedá. Právě tak se nedá vysvětlit, jak se do paradoxu dostal, či jak v něm zůstává. Není-li tomu tak, pak už Abrahám není ani tragickým hrdinou, nýbrž vrahem. Je pak bezmyšlenkovitě nadále ho nazývat otcem víry a nadto před lidmi, kterým záleží jen na slovech. Člověk se může stát vlastními

silami tragickým hrdinou, nikoli však hrdinou víry. Má-li člověk nastoupit cestu tragického hrdiny, svým způsobem těžkou, bude mu mnoho lidí umět poradit; tomu však, kdo se dal úzkou cestou víry, neporadí nikdo a nikdo mu neporozumí. Víra je div, ale přece z ní není nikdo vyloučen, neboť všechn lidský život se soustřeďuje ve vášni, a víra je vášně.

Lessing jednou něco podobného vyjádřil z čistě estetického hlediska. Chtěl vlastně ukázat, že se i zármutek dá vtipně vyjádřit. Jako příklad uvádí odpověď nešťastného anglického krále Eduarda II. A jako protiklad jmenuje podle Diderota příběh o tom, co řekla jedna selka. Píše: „Auch das war Witz, und noch dazu Witz einer Bäuerin; aber die Umständen machten ihn unvermeidlich. Und folglich auch muss man die Entschuldigung der witzigen Ausdrücke des Schmerzes und der Betrübniß nicht darin suchen, dass die Person, welche sie sagt, eine vornehme, wohlherzogene, verständliche, und auch sonst witzige Person sey; denn die Leidenschaften machen alle Menschen wieder gleich; sondern darin, dass wahrscheinlicher Weise ein jeder Mensch ohne Unterschied in den nämlichen Umständen das nämliche sagen würde. Den Gedanken der Bäuerin hätte eine Königin haben können und haben müssen: so wie das, was dort der König sagt, auch ein Bauer hätte sagen können und ohne Zweifel würde gesagt haben.“ Cf. Sämmtliche W. 30B, p. 223.⁵⁷

Problémy druhé

Existuje absolutní povinnost vůči Bohu?

Etika je obecná, a jako taková je tedy božská. Můžeme proto právem říci, že každá povinnost je vlastně povinností k Bohu. Nemůžeme-li však k tomu už nic dodat, znamená to, že vlastně k Bohu žádnou povinnost nemáme. Povinnost se stává povinností tím, že se vztahuje k Bohu, avšak pouhou povinností se do poměru k Bohu nedostává. Máme za povinnost milovat bližního. Je to moje povinnost proto, že se vztahuje k Bohu, avšak povinností se nedostávám do poměru k Bohu, nýbrž k bližnímu, jehož miluji. Tvrdím-li tedy v této souvislosti, že mám za povinnost Boha milovat, vyslovuji tím vlastně jen tautologii, pokud se zde Bůh chápe ve smyslu zcela abstraktním jako něco božského, tj. jako obecná, jež je povinností. Veškerý život lidského pokolení se sám v sobě zaokrouhluje jako koule,⁵⁸ a etika se zároveň stává mezníkem i náplní. Bůh se stane neviditelným, mizivým bodem, bezmocnou myšlenkou; jeho moc bude spočívat pouze v etice, jež život naplňuje. Pokud by někdo chtěl milovat Boha v jiném smyslu než v tom, který jsme zde naznačili, bude nazýván přepjatcem, uctívajícím fantóm. Kdyby tento fantóm měl dost síly aspoň k tomu, aby promluvil, řekl by mu: lásku od tebe nežádám, už staň si tam, kam patříš. Pokud by někoho napadlo milovat Boha jinak, bude jeho láska hned podezřívána z takové lásky, o níž píše Rousseau - když totiž člověk místo svého bližního miluje Kafry.⁵⁹

Kdyby tomu bylo skutečně tak, jak jsme zde vylíčili, a kdyby v lidském životě nebylo nic nesourodého, a to, co je nesourodé, by se tak stalo jen náhodou - na věci by to nic nezměnilo, pokud se na život díváme z hlediska ideje; a pak má Hegel pravdu. Nemá však pravdu v tom, že se vyslovuje o víře či souhlasí s tím, že Abrahám je otcem víry; tím totiž jak nad Abrahámem, tak i nad vírou vyslovuje soud. V Hegelově filozofii⁶⁰ je *das Aussere* (die *Entäußerung*) - vnějšek (vyjádření) vyšší než *das Innere* - niternost. Často se to vysvětluje tímto příkladem: dí-